

UBEYDULLAH HAN: RİSÂLE-Yİ FÎ- HAKK-I MESÂİL-İ VUZÛ

Yard. Doç. Dr. Talip YILDIRIM*

Ubeydullah Han Maverâünnehr Özbeklerinin bağımsız, güçlü siyasi bir birlik hâlinde ortaya çıkmasını sağlayan Ebu'l-Hayr Han'ın (1411-1468) oğlu Şahbudak Sultan'ın ikinci çocuğu Bahadır lâkaplı Mahmud Sultan'ın (doğumu 1454) oğludur. H. 893 / M. 1488-89 tarihinde doğmuştur. Şeybânî'nin 1510 yılında öldürülmesinden sonra tahta, kısa bir süre için amcası Süyünç Hoca Han getirilmiştir. Süyünç Han tahta geçer geçmez bazı bölgeleri nüfuzlu kimselerin idaresine bırakmış ve bu arada Buhara'yı da Ubeydullah Sultan'a bırakmıştır. Aynı yıl (1510), Süyünç Han'ın yerine Köçküncü Han tahta getirilmiştir. Ubeydullah Han, Köçküncü zamanında çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bir taraftan Buhara'yı idare ederken diğer taraftan da Köçküncü'nün askerî işlerini yürütmüştür. Bu dönemde Safevilere karşı aktif bir siyaset takip etmiş ve 1511-1539 yılları arasında Safeviler üzerine çeşitli seferler düzenlemiştir. 1530 yılında Köçküncü Han'ın vefatından sonra tahta Ebu Said geçmiş, Ebu Said'in 1532 yılında ölümünden sonra da 1533 yılında Ubeydullah Han, Maverâünnehr Şeybânîlerinin başına geçmiştir. Hanlığı süresince Safevilerle olan mücadelelere devam ederek onları Maverâünnehir'den tamamen atmış Horasan bölgesine de yağma akımları düzenlemiştir. Onun zamanında hanlık eski gücüne kavuşmuştur. 1538 tarihinde Harizm Hanlığını işgal ettiyse de Harizm Şeybânîleri 1539'da Harizm'i geri aldılar. Bu hadiseden kısa bir süre sonra da Buhara'da 1539 yılında elli üç yaşında vefat etmiştir¹.

Çağatay edebiyatında mühim yeri olan Ubeydullah Han, şairleri, âlim ve sanatçıları korumakla kalmamış, kendisi de Çağatayca, Farsça, Arapça manzum ve mensur eserler meydana getirmiştir. Onun terennüm ettiği başlıca mevzu aşk, nadiren şarap ve dünyanın faniliğidir. Ubeydî şiir tekniğini ve aruzun çeşitli kalıplarını iyi bilir, şiirlerinde bunları yanlıştır

* Niğde Üni. Eğitim Fak.

¹ Önal Kaya, **Doğu Türk Yazı Dili Araştırmaları I, Kıl 'Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kıl Şerif (XVII. yüzyıl)**, Bişkek 2003.

kullanır. Ubeydî'nin kullandığı dil, Nevaî'nin klâsik Çağataycasından farksızdır².

Ubeydullah Han, Şeybânî sülâlesi içinde kültür seviyesi yüksek bir prens olarak göze çarpar. Ubeydî veya Kıl 'Ubeydî mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Kırâat, tefsir, hadîs ve fıkıh gibi İslâmî ilimlere esaslı surette vâkıf olan, Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bilen Ubeydullah Han, güzel sanatlara karşı da büyük bir alâka göstermiştir. Hattat, nakkaş ve musikişinas olmakla beraber şairlikle şöhret kazanmıştır³. Ayrıca Eckmann Ubeydullah Han'ın din ve tasavvuf konularında da şiirleri bulunduğunu, onun en önemli hizmetinin Çağatay edebiyatında hikmet tarzını canlandırması olduğunu ifade etmiştir⁴.

Risâle-yi fî-Haqq-ı Mesâ'il-i Vużû' Nuruosmaniye Kütüphanesi 5000/1 numarada kayıtlı olup, namaz, oruç, abdest ve taharet hakkında bilgileri konu alan bir risaledir.

Dil İncelemesi

Ses Bilgisi Özellikleri

Ünlü Değişiklikleri

e > i (İlk hecede)

Karahanlı Türkçesiyle birlikte Türkçe kelimelerin ilk hecesindeki /e/ ünlüsünün /i/ yazılma eğilimi daha sonraki dönemlerde artarak devam etmiştir. Çağatay Türkçesinde, gerek Karahanlı gerekse Harezmi Türkçesinde bu ünlünün yazımı konusundaki tutarsızlık bulunmaktadır. Bu ses /i/ olarak kabul edilebileceği gibi, bu pozisyondaki ünlü canlı lehçe ve şivelerde kapalı /e/ şeklinde telâffuz edildiğinden, Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eserlerin metin yayımında söz konusu ünlü bu güne kadar hem /i/ hem de /è/ olarak gösterilmiştir⁵.

bir- 8b/141 [< *bér-* EDPT 354]: krş. *ber-* OY (*ber-* KTB 2 ~ *bir-* BKK 1); *bér-* DLT (1/134-22), NF (18-11).

dik 4a/59 [< *teg* EDPT 475]: krş. *teg* OY (BKD 11), DLT *tek* (I/354-18); *tég* NF (7-5).

ir- 2b/29 [< *er-* EDPT 193]: krş. *er-* OY (KTG 9), DLT (I/24-26), NF (36-11)

² J. Eckmann "Çağatay Dili Örnekleri IV, Ubeydullah Han'ın Eserlerinden Parçalar", Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yay. Ankara 1996, s. 407-408.

³ Fuat Köprülü, "Çağatay Edebiyatı" mad., İA, 3. cilt, MEB Yay., 1977, s. 312.

⁴ J. Eckmann (1996), *age*.

⁵ Talip Yıldırım, Hüseynin Baykara Divanı: (Metin-İnceleme-Dizin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

kice 7b/124 [< *kéce* EDPT 694]: krş. *kéce* DLT (III/219-11), NF (17-10).

kil- 2b/23 [< *ke/-* EDPT 715]: krş. *ke/-* OY (KTD 28), DLT (I/26-12), NF (4-12).

kirek 7a/117 [< *kergek-* EDPT 742]: krş. *kergek* OY (KTD 4); *kerek* DLT (I/126-3), NF (16-8).

min 2b/27 [< *ben* EDPT 346]: krş. *men* OY (KTG 11), DLT(*men* I/25-8~*min* I/60-4), NF(14-5).

ni 3a/31 [< *ne* EDPT 774]: krş. *ne* OY (KTD 9), DLT (I/53-15), NF (28-15).

niçe 7b/124 [< *neçe* EDPT 775]: krş. *nençe* OY (BKK 9), DLT (I/49-213); *neçe* NF (65-15).

yir 8b/145 [< *yer* EDPT 954]: krş. *yer* OY (KTD 1); *yér* DLT (I/33-6); *yer* NF (38-7).

-ı > -u

oķu- 6a/98 [< *oķı-* EDPT 79]: krş. < *oķı-* OY (BKD 28), DLT (III/254-10), NF (oķı- 16-12 ~ oķu- 32-11).

Ünlü Düşmesi

Ünsüzle biten bazı kelimelerde ek aldıktan sonra vurgusunu yitiren orta hecenin dar ünlüsünün düştüğü görülür.

ağız (ağzıda 3b/45, ağzıñg 4a/55, ağzıñga 3b/43)

könğül (könğlige 9a/158, könğlüñg 2b/28)

oğul (oğlıga 8a/141)

orun (ornuñgnı 3b/46)

Ünlü Birleşmesi

ni it- > *n'it-* 2b/26.

Ünsüz Değişmeleri

b- > m-:

Kelime başındaki /b/, genellikle muhafaza edilmiştir: *barça*, *baş*, *bir-*, *bol-*. Bu ses, /n/ ve /ñg/ gibi bir nazal ünsüzden önce bazı kelimelerde /m/ ye dönüşür.

min 4b/65 [< *ben* EDPT 346]: krş. *men* OY(BKD 20); *men*~*min* DLT (II/4-23~I/60-4); *men* NF (2-7).

miñg 74/2 [< *biñ* EDPT 346]: krş. *biñ* OY(BKG 1); *miñg* DLT (I/334-15), NF (37-3).

munda 6a/97; *muni* 4a/54.

-p- > -f-

Kelime içindeki /p/, aşağıdaki örnekte /f / olur. Bu değişim Nevâî'den sonra yerleşmiştir.

tofrağ 5a/76 [< *toprağ* EDPT 443]: krş. *toprağ* DLT (II/305-23), NF (11-13).

-d-, -d > -ḍ-, -ḍ > -y-, -y

Eski Türkçede kelime içi ve kelime sonundaki /d/ sesi, Karahanlı Türkçesinde /d/ ve Harezmi Türkçesinde /d/, /y/, Çağatay Türkçesinde ilk devir eserlerindeki bazı istisnalar dışında ise /y/ olur.

ayağ 3a/39 ~ *ayağ* 3a/32 [< *adağ* EDPT 45]: krş. *adağ* OY (KTK 7); *adağ* DLT (II/131-26); *adağ* NF (60-10), *ayağ* KE (169v8).

ayrıl- 5a/72 [< *adrl-* EDPT 66]: krş. DLT *adrl-* (I/247-7); *adrl-* NF (91-7), *ayrıl-* KE (86v4).

biyik 6a/98 [< *bedük* EDPT 302]: krş. *bädük* OT (O 6); *bedük* DLT (I/94-3), NF (128-3).

boy 3b/42 [< *bod* EDPT 297]: krş. *bod* DLT (III/121-10); *bod~boy* NF (65-11~48-4).

ğayğur- 8a/140 [< *ğadğur-* EDPT 599]: krş. *ğayğur-* ~*ğadğur-* DLT (III/193-26~ II/192-23); *ğadğur-* NF (5-17), *ğayğur-* KE (118v20).

uyu- 4a/53 [< *ud-* EDPT 42]: krş. *ud-* OY (KTD 27); *ud-* DLT (III/260-2); *ud-* ~*uy-* NF (167-4~15-13).

-ḳ ~ -ğ̣

Çağataycada kelime sonundaki /ḳ/ ve /ğ̣/ seslerinin kullanımında karışıklık söz konusudur.

ayağ 3a/39 ~ *ayağ* 3a/32; *barmağ* 7a/123 ~ *barmağ* 3a/39; *ğulağ* 3a/31 ~ *ğulağ* 2b/27.

-ḳ- > -ğ̣-

/ḳ/ sesi bazen /ğ̣/ ünsüzü yanında /ğ̣/ olur.

oğşa- 2b/22 [< *oxşa-* EDPT 97]: krş. *oğşa* DLT (I/183-3) ~ *oğşa-* KB (784); *oğşa* NF (115-9).

yağşı 4a/52 [< *yaxşı* (EDTP 908)]: krş. *yağşı* DLT (III/32-9), NF (28-16).

t- > d-

Kelime başındaki /t-/, birkaç kelimedede /d-/'ye dönüşür. Bu değişim Çağataycada özellikle Nevâî'den sonra görülür.

dağı 3b/49 ~ *tağı* 6b/111 [< *tağı* EDPT 466]: krş. *tağı* OY (KTG 13), DLT (II/110-4), NF (27-4).

di- 6b/109 [< *tê-* EDPT 433]: krş. *ti-* OY (KTD 9); *tê-* DLT (I/74-2); *te-* NF (26-5).

durur 3a/33 ~ *turur* 7a/112.

Ünsüz Düşmesi

b- > Ø

bol- > *ol-*: *bol-* 7a/113. Ayrıca Oğuz grubu Türkçelerinde olduğu gibi: *ol-di* 3a/31, *ol-ğay* 6b/104; *ol-sa* 8a/142.

-b > -w > Ø

su 2b/24 [< *suv* EDPT 783]: krş. *sub* OY (KTD 27); *suw* DLT (II/173-14); *suw* ~ *suv* NF (26-9 ~ 116-7).

-r- > Ø

birle 5a/72 ~ *bile* 4b/63.

ir- fiili, Oğuzcanın etkisiyle *i-* şekliyle birlikte kullanılır:

irür 3b/4, *imes* 3b/43; *irmiş* 7a/114 ~ *imiş* 5a/75

-g-, -k- > Ø

kirek 7a/117 [< *kergek* EDPT 742]: krş. *kergek* OY (KTK 10); *kerek* DLT (I/163-19), NF (4-6).

úulaà 2b/27 ~ *úulaú* 3a/31 [< *úulúauú* EDPT 621]: krş. *úulúauú* OY (BKK 11); *úulúauú* ~ *úulaú* DLT (I/383-17 ~ III/253-5); *úulaú* NF (9-6).

Şekil Bilgisi Özellikleri

İyelik Ekleri

Teklik

2. *şahıs +nġ*: *ağ(ı)znġ* 3a/36, *ayağnġ* 4b/65, *kar(ı)nınġ* 8b/149, *başnġa* 3a/32, *cânınġda* 4b/61, *saçalnġnı* 3a/38, *elinġ* 3b/48, *içinġe* 8a/137, *melâlinġni* 3a/38, *yirinġe* 3b/44i

3. *şahıs +ı / +î*: *başı* 5a/74, *ihtiyârı* 6a/93, *vaqtı* 8a/136; *âyeti* 9a/158, *evveli* 6a/97, *keffâreti* 8b/148, *sözi* 7a/119, *sünneti* 4a/56.

Çokluk

1. *şahıs +mız*: *barımız* 2a/9.

2. *şahıs +nġız / +nġiz*: başnġız 3a/34, rüzenġiz 8a/144.

3. *şahıs +ları*: kollarını 7a/119, saçları 4a/59.

Çokluk

+lar, +ler: bularını 8/155, ġamlarġa 2b/22, ġatunlar 4a/59, vuzū'lar 5b/82, özgelerdin 8b/150.

Ad Durum Ekleri

Tamlayan durumu +nġġ / +nġġ: başnġġ 3b /41, boyunġnġġ 4a/58, farznġġ 6a/95, işnġġ 4b/69, meşnġġ 5a/79

Belirtme durumu +nı / +ni, +n:

aşnı 8a/141, ayaġnġnı 7a/123, barmaġnı 7a/123, burnunġnı 3b/46, ġamını 2b /22, ġolnı 4a/57, saġalġnġnı 3a/38, soġnġnı 7a/114, tuznı 8a/139;

iġnġnı 2b/21, işäreni 4a/52, ġavlini 6b/107, köġgölünı 7b/132, köznı 7a/117, nefsinı 7b/132, rüzesini 8b/149, tenni 2b /24, tüfrükni 3b /45, yüzünġnı 5b/90;

ġahrın 1b/7, saçların 4a/59, yarımın 4b/64, yazuġın 9a/156;

āhirin 6a/97, āyetin 3a/35, ivin 2b/20, keffāretin 8b/145, niyyetin 8a/135, özin 5a/74, rüzesin 8a/135,

Yönelme durumu +ġa / +ge, +ġa, +a / +e:

barġaġa 5a/70, boyunġa 3b /42, burunġa 4a/55, ġamlarġa 2b/22, ġolġa 4b/64, ġulaġnġġa 7a/116, oġlġa 8a/141, suġa 3b/45, tamāmıġa 3b /41, yarlıġa 8b/152;

bizge 2a/10, ilge 1b /5, köġġlige 9a/158, közge 8a/140, sözige 3a/31, yirge 7a/117, yüzge 3b/44,

ġullaġġa 3a/36,

aġznġġa 3b/43, başnġġa 3a/32, ġulaġnġġa 2b/27;

iġnġġe 8a/137, yüzünġġe 5a/77.

Kalma durumu +da / +de, +ta: aġızda 3b/45, namāznġġda 2b/30, vuzū'da 3a/31;

iġinde 6a/101, ivlekde 7b/125, rüzedde 8a/134, ġahāretde 4b/63, teyemmümde 5a/75, üstide 7a/118, vaġtde 7b/131, yirde 5a/80;

başta 4a/57.

Ayrılma durumu +dın / +din: ayağınğdın 7a/121, hağdın 2a/14, kulağdın 3a/31, namâzdın 2b/29, niyâzdın 2b/29, revânıdın 1b /8;

nebîdın 9a/157, özgelerdin 8b/150, özidin 4a/50, rûzedin 8a/143, teniğdın 4a/57, tirsekđin 5a/79, ülüşđin 3a/33.

Yön Gösterme +ra / +re, +arı, +karu, +geri:

sonğra 4a/57;

üzre 5a/76, içre 4a/51;

yoğarı 7a/116;

taşğaru 5b/87;

ilgeri 8a/136.

Belirli Geçmiş Zaman

Teklik 1. şahıs -dim: didim 6a/97

Teklik 3. şahıs -dı / -di: kıldı 1b/6, oldı 3a/31;

kildi 2b/23.

Belirsiz Geçmiş Zaman

Teklik 3. şahıs -ıptur: kalıptur 3a/40.

Geniş Zaman

Teklik 2. şahıs -r, -ar-sin, -ur-sin / -ür-sin:

yuvar-sin 4b/63;

arılr-sin 5a/77;

birür-sin 8b/152.

Teklik 3. şahıs -r, -ar / -er, -ur / -ür: dir 4b/60, iyer 7a/122;

ağar 3b/49, sınar 3b/48, tapar 8a/134, tutar 8a/135;

iner 7a/112, iter 5a/71, kiter 3a/38, öter 8a/135;

aytur 6b/107, bolur 4b/60, kılr 2a/12, sındurur 5b/82;

bilür 2a/13, öğrenür 4b/67, ötkerür 5a/79.

Gelecek Zaman

Teklik 2. şahıs -ğay-sin, -key-sin: oğğay-sin 3a/35, yuğay-sin 3a/35;

itkey-sin 6a/97, yitkey-sin 6a/97.

Teklik 3. şahıs -ğay / -gey: bolğay 3a/34, olğay 6b/104, salğay 9a/158;

iylegey 9a/156,

Çokluk 3. şahıs -keyler: itkeyler 1b/4.

Şart

Teklik 2. şahıs -saŋ / -seŋ:

bolsaŋ 4b/66, kılsaŋ 2b/25, koşulsanğ 8a/144, olsaŋ 4b/67, tutsaŋ 8b/149;

bilsenğ 2b/25, istesenğ 2b/30, iylesenğ 4a/52, sürsenğ 5a/77, yisenğ 8a/144.

Teklik 3. şahıs -sa / -se:

ayrılsa 5a/72, batsa 5a/74, bolsa 4b/68, çıksa 3b/48, olsa 8a/142, okusa 9a/158, tursa 4a/59;

bilse 5a/72, birse 8a/141, inse 8a/137,itse 6a/93, tüşse 6b/105.

Çokluk 2. şahıs -saŋız / -seŋiz:

kılsaŋız 8a/134;

bilsenğiz 3a/34, itsenğiz 8a/138, yisenğiz 8b/147.

Emir

Teklik 1. şahıs -ay / -ey, -ayın, -ay-min,:

aytay 1b/1;

n'itey 2b/26;

aytayın 5b/85;

aytay min 4b/65.

Teklik 2. şahıs -ğıl / -gil, -kıl / -kil, eksiz:

alğıl 4a/58, olturğıl 7a/123, kılğıl 4b/64, yuğıl 4b/65;

bilgil 3b/47, digil 6b/109, itgil 2b/30;

katkıl 6a/96, tatkıl 8a/139;

al 2a/27, bağ 7a/113, bil 2b/21, bir 8b/146, iyle 8b/152, kıl 3b/40.

Çokluk 2. şahıs -iŋ / -iŋ, -iŋiz / -iŋiz:

bilinğ 6b/105, kılınğ 6b/105;

kılınğız 8b/148;

bilinġiz 8b/148.
 Çokluk 3. şahıs –sunlar:
 alsunlar 7a/119

Sıfat-fiil

-kan / -ken, -gen:

tutkanġa 2a/19;
 yitkenin 4b/60;
 bilgen 3b/47, birgen 1b/1.

-güçi:

bilgüçi 4a/50.

Zarf-fiil

-p; -ıp / -ip, -up:

baġıslap 9a/156, baġlap 1b/4, iylep 3a/36, yip 8b/151;
 alıp 4b/66, baķıp 3b/44, tapıp 6b/102, tayanıp 4a/53, kılıp 2b/26, yayıp
 7a/123;

bilip 8b/155, itip 3a/32, kilip 2b/20, öğrenip 5a/75;

bolup 2a/10, unutup 8a/144.

-ban, -üben:

çaynaban 8a/141;
 üzübensin 8b/153.

-anda:

aç(ı)ķanda 8b/149.

-mayın:

kılmayın 6b/102

1b

dāyim aytay Ĥudā'ġa ġamd ü senā
 birgen oldur köñġülge nūr u şafā

Melik ü Şāni' ü Ĥadim ü Ĥakim
 Ĥālıķ u Rāzıķ u Ra'ūf u Raġim

altı künde yarattı 'ālemni
 'ālem-i dūn içinde ādemni

düst tutqanğa rahmet haqdur
Râfîzîlarğa la' net haqdur

2b

imdi bilmek kirek tahâretni

20 iy muşallî kilip tahâret kıl
millet ü dîn ivin ' imâret kıl

şıdķ ile taş tahâret itgil sin
kim içingni Haq aritur bil sin

dîn ü millet ğamını yi her dem
özge ğamlarğa oşşamas ol ğam

iy muşallî tahâret-i kâmil
kildi üç kısım cism üze hâşıl

tenni ğusl ü vuzû ' aritur bil
su eger tapmasaŋ teyemmüm kıl

25 hem ol üç kısım şerhini bilsaŋ
devletidür eger bilip kılsaŋ

bar vuzû 'da farîza vü sünnet
saŋğa aytay n'itey kılıp minnet

soŋgra aytay namâz u rûzeni min
min ni dir-min kulağıŋğa al sin

hoş tahâret kılıp namâz iyle
cân u köŋlüŋ bile niyâz iyle

feth-i ' âlem niyâzdın irmiş
soruğ ol namâzdın irmiş

30 ger şavâb isteseŋ namâz itgil
hem namâzıŋda köp niyâz itgil

3a

bil vuzû 'nıŋ farîzasın imdi

sal kulaq dinsüz yaŋğa ni boldı
bil vuzû 'da farîza tört oldı

yüz bile kılğa yahşı yitkür su

başınğa mesh itip ayağınğ yu

bar durur farz başka su yitmek
tört ülüşdin birige mesh itmek

bil vuzū 'da niçe irür sünnet

barça sünnet vuzū 'da on bolğay
bilsenğiz başınğız orun bolğay

35 burna misvāk ü kolnı yuğay-sin
Hak te'ālā āyetin oquğay-sin

ağzınğ ile burunğa su almak
mesh iylep kulakğa su salmaq

iç tahāretni yahşı kılğıl sin
yumak a'zānı üç keret bil sin

yana taḥlil kıl saḫalınğnı
kiter andak kılıp melālınğnı

kol ayak barmağnı kıl taḥlil
Muşafādın bulay qalıptur bil

altıdur müsteḥab tahāretde

3b 40 altıdur müsteḥab vuzū ' ara bil
soñğ muvālāt u burna niyyet kıl

mesh başnıñ tamāmığa kıl sin
yana terbiyet ḥüb irür bil sin

başlamaklık edebdür oñğ yandın
mesh kılmak boyunğa hem andın

bil kerāhet budur tahāretde

ağzınğa hem burunğa su almak
sol kolunğ birle ḥüb imes el-ḥak

sunı yüzge dağı katık urma
ol birinğe yana baqıp turma

suga tüfrükni qaşd ile salma

45 iç yuvarda ağızda söz alma

oñg koluñg birle sıkma burnuñgı
tutmağay tâ kerâhet ornuñgı

bardur altı kerâhiyyet bilgil
bilgen ilge refâhiyyet bilgil

bil bular sındurur tahâretni

allıñg ile bil arkarı yandın
her ni çıksa sınar vuzû' andın

bil aqar qan ile iriñg bolsa
qusqanıñgda dağı ağız tolsa

4a

50 osrup iy bilgüçi namâz itmek
yana birisi özidin kitmek

yana külmek katık namâz içre
tilbelıkdur biri niyâz içre

sındurur barçası tahâretni
yağşı fehm iyleseñg işâretni

tayanıp her nimege iy 'âkıllı
ger uyusañg sınar tahâret kıll

farz suğa çumarda budur bil

farz suğa çumarda üçdür bil
Tiñgri üçün munı bilip sin kıll

55 ağızıñg ile burunğa su almak
sunı boyuñg tamâmığa salmaq

ğusl içinde bular durur sünnet

su salur başqa sünneti bişdür
yâd tut kim sañga 'aceb işdür

kolını yu başta soñgra 'avretni
hem teniñdin kiter necâsetni

Tiñgri üçün vuzû'ğa alğıl su

- hem boyuñgıñ tamâmını üç yu
ol hatunlar ki saçların örse
saçları hem buruñgı dik tursa
- 4b** 60 saç topığa su yitkenin bilsin
yazmasa saçların bolur dir-min
- bil tahâretde bu durur isrâf**
- mâl u cânıñda kılmağıl isrâf
bil *ve lâ-tüsriñü* nı iy şarrâf
- sunı kılmağ telef revâ yoktur
‘ömr kılmağ telef hañâ oğtur
- su tahâretde bir yarım batman
tört batman bile yuvar-sin ten
- yarımın iç vuñu ’ğa kılğıl sin
yüz bile kolğa hem yarım batman
- 65 yana yartu suyını aytay min
yuğıl anıñg bile ayağıñg sin
- su yağasında bolsañg i şarrâf
köp alıp yusañg anda yok isrâf
- bil bular suğa çumdurur ilni**
- Muştafa şer‘ in öğrenür bolsañg
şer‘ yolıda yağıdır olsañg
- her ni andın su ’âl bolsa sañga
yağı yoktur melâl bolsa sañga
- işniñg âyetin bilürde iy âdem
hem uyal Tiñgridin uyalma hem
- 5a** 70 biş ni irse kılur bil iy tãlib
suğa çummağnı barçağa vâcib
- hayzı ger bitürse her hatun
ğusl iter her namâzığa tün ü kün

hayzı birle nifâsı arılsa
ğusl vâcib bolur anğa bilse

ğusl vâcib kıılır cenâbet hem
hatun u irge bilgil iy hem-dem

ğusl vâcib bolur başı batsa
ni söz anda eger özin kıatsa

niçedür farz bil teyemmümde

75 tört imiş farz bil teyemmümde
öğrenip anı kııl teyemmümde

biri niyyet biri arığ tofrağ
tofrağ üzre ikki kıoluñğ urmağ

tofrağ üzre ikki kıoluñğ ursañğ
arılır-sin yüzünge bir sürsenğ

yana ikki kıoluñğnı bir ur sin
tağı ikki bileğünge sür sin

imdi bu meshniñğ edâsın kııl
ikki tirsekdiñ ötkerür sin bil

80 kıudret-i şer'î bolmasa irde
bil teyemmüm revâdur ol yirde

5b

suga ger kıâdir olsañğ iy 'âkııl
yoğ teyemmüm revâ tahâret kııl

kıaysılar sındurur vuzû' kör sin
ol teyemmümni sındurur sor sin

bil bular farzdur namâz itsenğ

'âlimî kim fakıh-i 'âlemdür
server-i din İmâm-ı A'zamdur

fağr-ı İslâm şüfi vü şâfi
şer' aradur vefi vü hem vâfi

aytaym yahşı mezhebin bilsenğ

- 85 barısı yahşıdur eger kılsaᅇg
 ikki altı farızadur bil sin
 altısıdur namāz ara kııl sin
 altısı taşkarıdur iy dānā
 yok revā kıılmasaᅇg anı aşlā
 niyyet oldı tahāret ü tekbir
 kıılmaᅇay-sin Hudāy üçün taqşır
 ʿavretin yapmaᅇ u arıᅇ yirdür
 ᅇ^vāh ᅇatun irür ü ᅇ^vāh irdür
- 90 yana vaᅇt-ı namāz ara bil sin
 kııble sarı yüzünᅇni hem kııl sin
- 6a yana altı namāz ara bilsenᅇg
 farz irür ᅇoş niyāz ile kıılsaᅇg
 ol kıyām u kırāʿat oldı rükūʿ
 kaʿde-i āᅇir oldı secde ᅇuzūʿ
 her namāzı kim itse zārī bile
 farzdur çıᅇmaᅇ iᅇtiyārı bile
uşbulardur namāz ara vācib
 vācibāt-ı namāz irür yitti
 Muştafādın saᅇga bulay yitti
- 95 fātiᅇa oᅇu sūre-i ᅇurʿān
 farznıᅇg ikki evvelide revān
 eger itsenᅇ taᅇavvūʿ u sūnnet
 sūreni fātiᅇāᅇa ᅇatᅇıl bat
 āᅇirin evveli dik itkey-sin
 ni didim munda yahşı yitkey-sin
 biyik oᅇur namāz eger kıılsaᅇg
 anda ᅇurʿān biyik oᅇu bilsenᅇg
 yana aᅇrın oᅇur namāz itsenᅇg
 oᅇu aᅇrın eger aᅇga yitsenᅇg

- 100 et-tahıyyât u қа^ç de-i ülä
vâcib irür bil anı iy dānā
- vitr içinde kunût boldı ^ç ayān
yana ta^ç dil cümle-i erkān⁶
- 6b yana tekbîr-i ^ç ıyd irür vâcib
kılmayın anı koyma sin tapıp
- secde-i sehvnî kirek bilsenġ**
- secde-i sehvnî beyān iyley
müşkilâtın sanġa ^ç ayān iyley
- sehv ger bir ü ħ^vāh on olġay
ikki secde anıġ için bolġay
- 105 sehv eger muġtediġa tüşse biliġ
secde-i sehvsiz namāz kılıġ
- bil bular sünnet-i namāz irmiş**
- bil yigirmi namāz ara sünnet
aytayın bir bir itmeyin minnet
- onı ħavli vü onı fi^ç lidür
ħavlini kôr kim ol niçük aytur
- ħavliniġ birisidür istiftāh
anġa niyyettür e^ç üzü bismifelāh
- biri āmîn irür anı digil
semi^ç a'llāh yana biridür bil
- 110 semi^ç a'llāh imām zikri irür
muġtedi rabbenā leke aytur
- taġı tesbîh di rükū^ç itsenġ
devletidür eger anġa yitsenġ

⁶ Ta^ç dil ü erkān oldur kim ol hemmeler kim namāz içinde farz irür alarnı ni tig kılıp rāst kılsa sellemehu'llāh

7a

yana tesbiḥ baş ururuᅇda
biri tekbir iner tururuᅇda

yana lafz-ı selām ile çıkmaᅇ
sünnet-i Muᅇtafā bulaydur baᅇ

fātiḥa ikki soᅇᅇni farzda bil
farz imes sünnet irmiᅇ anı kıl

fi 'lī ondur namāz ara bil sin

115

Muᅇtafā sünneti irür kıl sin

yitkür ikki ᅇoluᅇᅇ ᅇulaᅇıᅇᅇᅇᅇᅇ
yoᅇarı baᅇma vü ayaᅇıᅇᅇᅇᅇᅇᅇ

bu kirektür yana bilür irge
közni sal secdeni kılur yirge

oᅇᅇ ᅇoluᅇᅇ sol ᅇol üstide ᅇoᅇdur
kindikindin töpen ᅇoluᅇᅇ ᅇavᅇur

fukahā sözi birle ᅇatunlar
töᅇiᅇe ᅇollarımı alsunlar

120

koykıl ikki tiziᅇᅇ üstide ikki penᅇeᅇᅇni
yana tutmaᅇ arᅇanı rükü' da saᅇᅇᅇᅇ sünnettür

secde ikki aya ara kiltür
ayaᅇıᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇ ᅇarın ıraᅇ ᅇoᅇdur

secde iyler maᅇalde iy müᅇtāk
tut ikki ᅇolnı ikki yandın ıraᅇ

sol ayaᅇıᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇ basıp olturᅇıl
barᅇa barmaᅇnı ᅇıble sarı kıl

7b

bu irür farz kiᅇe ve kündüz

niᅇedür farz kiᅇe vü kündüz
on yitti rek' at oldı budur söz

125

taᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇ ikki anı bilᅇil sin
yana ivlekde tört irür kıl sin

hem ikindikde törtdür zâhir
yana aqşamda üç irür zâhir

törtdür yatqasuqda iy ‘âkıl
kılmayın anı yatmağıl gâfil

vitr irür vâcib anı bilgil sin
kildi üç rek‘at ol dağı kıl sin

kündüz ve kiçede budur sünnet

‘ulemâ her ni dise andağ kıl
on ikki rek‘at oldu sünnet bil

130 tañdadur ikki sünnet iy dānā
altı ivlekde kılma terk aqlā

yana aqşamda ikkidür sünnet
yatqasuq vaqtıda ikki rek‘at

rûze hûkmi bu yañlıg irmiş bil

şer‘de bil köñgölni tındurmak
nefsni rûze birle sindurmak

8a

bol yırağ âteş ile koşulmaqđın
su içip aş birle tolmaqđın

farzdur barça rûzede niyyet
kılsañgız hoş tapar-siz emniyyet

135 sin kazā rûzesin öter bolsañg
niyyetin kiçe kıl tutar bolsañg

niyyet vaqtı⁷ vü nevâfil⁸ hem
hoş revâ tüştin ilgeri ni gam

çibin inse içiñge iy ‘âkıl
peşşe hem kirse rûze sınmas bil

қан alıp itseñgiz hacâmet hem
yavumastur aña melâmet hem

⁷ vaqtı mah.-ı ramazān rûzesidür sellemhu ‘llāh

⁸ nevâfildin murād munda artuqsı rûze irür ...

- sirke vü aş tuzını tatkıl
 yutmasaṅ rûze sınmas irmiş bil
- 140 başka yağ sürse közge hem sürme
 rûzesi sınmas oldu kayğurma
- yaş oğlığa aşnı her hatun
 çaynaban birse rûzede her kün
- ger zarûr olsa bil revâ bolğay
 v'er zarûr olmasa haṭâ bolğay
- rûze sınmas veli irür mekrûh
 bolur ol rûzedin anğa endûh
- unutup yiseṅ ü koşulsanğ hem
 rûzeṅiz anda sınmas iy maḥrem
- 8b
- 145 kaşd ile rûzeni eger yir sin
 kıl każâ vü keffâretin bir sin
- kaşd ile ger koşulsanğ iy 'âkıl
 sin keffâret bir ü każâ hem kıl
- yiseṅiz ol nime kim aş bolmas
 bar ziyân andın u qarın tolmas
- rûzeni sindurur każâ kılınğiz
 yoktur anınğ keffâreti bilinğiz
- nâfile rûzesini sin tutsanğ
 karınğ açkanda aş eger yutsanğ
- 150 kıl każâ dir İmâm-ı A'zam anı
 özgelerdin yarattı a'lem anı
- rûzeniṅ bil keffâretin yahşı**
- kaşd eger aşnı yip ü toldunğ sin
 rûzede kündüzin koşuldunğ sin
- altı on yarlığa birür-sin aş
 yâ kul âzâd iyle iy qardaş

yâ ikki ay rûzeni üzme
üzüben sin keffâretin buzma

tâ' atı kim kılgırğa qâbildür
vâcib ü farz ile nevâfildür

155 kim bularnı bilip edâ kılsa
şıdķ u ihlâş ile du' â kılsa

9a yazuķın Hâķ bağışlap iy hem-dem
müstecâb iylegey du' âsın hem

rubâ'î

farz oldı saᅇga mesâ'il-i hükm-i Hudâ
bil şer' -i nebîdin anı vü kılgıl edâ

naẓm ayıttı 'Ubeydî anı her kim oķusa
kõᅇglige Hudâ salğay anıᅇ nûr-ı hüdâ

SÖZLÜK

aceb < A. acayip, tuhaf,
şşırtıcı: 4a/56.

aç(ı)ķ- acıkmak: a.+anda 8b/149.

a' dâ < A. ç. düşmanlar: qâtil-i
'â. 2a/16.

âdem < A. insan: 4b/69; â.+ni
1b/3.

'adl < A. adalet: 'Ömer-i 'a.
2a/16

ağ(ı)z ağız: 3b/49, a.+da 3b/45,
a.+ıᅇᅇ 3a/36, 4a/55, a.+ıᅇᅇga
3b/43.

âᅇir < A. son, ahir: â.+in,
ķa' de-i â. 6a/92

aᅇsen < A. pek güzel: ķarż-ı a.
1b/5

aķ- akmak: a-ar 3b/49.

'âķıl < A. akıllı: 4a/53, 5b/81,
8a/137, 8b/146, 'â. ķıl- 7b/127.

aķrın yavaş, sessiz: 6a/99.

aķşam gündüzün son, gecenin
ilk saatleri: a.+da 7b/126, 131

al- almak: 2b/27, a-ᅇıl 4a/58, a-ıᅇ
4b/66, 8a/138, a-ma 3b/45, a-
maķ 3a/36, 3b/43, 4a/55, a-
sunlar 7a/119.

a'lem < A. çok bilen, Tanrı:
8b/150.

‘**âlem** < A. dünya, cihan: ‘â.+ni 1b/3, ‘â.+dür 5b/83, ‘â-i dün “aşağılık dünya” 1b/3, fetḥ-i ‘â. 2b/29.

‘**Alī-yi Murtażā** <A. ö.i. Hz. Peygamberin damadı ve dördüncü halife, Hz. Ali: 2a/18

‘**âlim** < A. bilgin, alim: ‘â.+ī 5b/83

all ön: a.+ıng 3b/48.

altı altı (sayı): 1b/3, 3b/47, 5b/86, 6a/91, 7b/130, 8b/152, a.+dur 3b/40, a.+sı 5b/87, a.+sıdur 5b/86.

âmîn < A. "Yarab, dualarımızı kabul eyle" anlamında duaların sonunda söylenen bir söz: 6b/109.

andağ öyle, onun gibi, o şekilde, böyle, bunun gibi: 3a/38, 7b/129.

ara ara, iç, içinde: 3b/40, 5b/86, 5b/90, 6a/91, 6b/106, 7a/115, 121, a.+dur 5b/84.

arığ temiz: 5a/76, 5b/89.

arıl-temizlenmek: a-ur-sin 5a/77, a.-sa 5a/72.

arıt-temizlemek: a-ur 2b/21, 24.

arğaarka: 7a/120.

arğarı arka taraftan: 3b/48.

aşlā < A. hiçbir vakit: 5b/87, 7b/130.

aş aş, yemek: 8a/133, 139, 8b/147, 149, 152, a.+nı 8a/141, 8b/151.

‘**aṭā** < A. bağış, ihsan: 1b/6, 2a/10.

âteş < F. ateş: 8a/133.

‘**avret** < A. insanın gösterilmesi ayıp olan yeri: ‘a.+in 5b/89, ‘a.+ni 4a/57.

ay ay, yılın on ikide biri: 8b/153.

aya avuç içi: 7a/121.

ayağ ayak. krş. **ayağ**: a.+ıng 3a/32, 4b/65, a.+ıngdın 7a/121, a.+ıngğa 7a/116, a.+ıngnı 7a/123.

ayağ ayak. krş. **ayağ**: 3a/39.

‘**ayān** < A. belli, açık: 6a/101, ‘â. iyle- 6b/103, ‘a. kııl- 2a/12

âyet < A. ayet: â.+i 9a/158, â.+in 3a/35, 4b/69.

‘**ayn** < A. asıl, kaynak: farz-ı ‘a. 1b/5.

ayıt- söylemek: a-ay 1b/1, 2b/26, 27, 4b/65, a-ayın 5b/85, 6b/106, a-ur 6b/107, 110.

a‘zā < A. ç. organlar: a.+nı 3a/37.

âzād < F. serbest, hür: â. iyle- 8b/152.

bağışla- bağışlamak: b-p 9a/156.

bağla- bağlamak: b-p 1b/4.

bahr < A. deniz: b-ı ‘ilm-i şerī‘at-ı ġarrā “şeriat bilgisi denizinin ilki, en yenisi” 2a/18.

bağ- bakmak: 7a/113, b-ıp 3b/44, b-ma 7a/116.

bar var: 2a/16, 2b/26, 8b/147, b.+dur 3b/47, b. durur 3a/33.

barça bütün, hepsi: 1b/4, 1b/7, 3a/34, 7a/123, 8a/134, b.+dın

- 2a/11, b.+dur 2a/15, b.+ğa
5a/70, b.+sı 4a/52.
- barı** hep: b.+sı 5b/85, b.+mız 2a/9.
- barmak** parmak: b.+nı 7a/123,
b.+nı 3a/39.
- baş** 1. baş, kafa: 7a/112, b.+1
5a/74, b.+înga 3a/32, b.+îngiz
3a/34, b.+nîng 3b/41, 2.
başlangıç: b.+ta 4a/57.
- başka** başka, diğer: 3a/33,
4a/56, 8a/140.
- başla-** başlamak: b-maqlık 3b/42
- bat** çabuk, tez: 6a/96
- batman** miktarı yerine göre
değişen bir ağırlık ölçüsü
birimi: 4b/63, 64, 5a/74.
- beyân** < A. beyan, açıklama:
6b/103, b. iyle- 6b/103, b. kı-
2a/12.
- bil-** bilmek: 1b/4, 2b/21, 24,
3a/31, 37, 3b/41, 48, 49,
3a/39, 3b/40, 4a/54, 4b/61,
5a/70, 75, 79, 80, 5b/86, 90,
6b/106, 109, 7a/114, 115,
7b/129, 132, 8a/137, 139,
142, 9a/157 b-gen 3b/47, b-
gil, 3b/47, 5a/73, 7b/125, 128,
b-güçi 4a/50, b-iîng 1b/7,
6b/105, b-iîngiz 1b/6, 8b/148,
b-sin 4b/60, b-ip 2b/25,
4a/54, 8b/155, b-se 5a/72, b-
seîng 2b/25, 5b/85, 6a/91,
6a/98, b-seîngiz 3a/34, b-ür
2a/13, 7a/117, b-ürde 4b/69.
- bile** ile. krş. **birle, ile:** 1b/7, 2b/28,
3a/32, 4b/63, 64, 65, 6a/93.
- bilek** bilek: b.+înge 5a/78.
- bir** bir: 4b/63, 5a/77, 78, 6a/100,
6b/104, 106, 8b/145, b.+i
4a/51, 5a/76, 6b/109, 7a/112,
b.+idür 6b/109, b.+ige 3a/33,
b.+înge 3b/44, b.+isi 4a/50,
b.+isidür 6b/10.
- bir-** vermek: 8b/146, b-ür-sin
8b/152, b-se 8a/141, b-gen
1b/1.
- birle** ile. krş. **bile, ile:** 3b/43,
3b/46, 5a/72, 7a/119, 7b/132,
8a/133,
- biş** beş: 5a/70, b.+dür 4a/56
- biyik** büyük, yüksek sesli:
6a/98
- biz** biz: b.+ge 2a/10, 12.
- bol-** olmak. krş. **ol-:** b-dı 2a/10,
3a/31, 6a/101, b-ğay 3a/34,
6b/104, 8a/142, b-ur 4b/60,
5a/72, 74, 8a/143, b-mas
8b/147, b-sa 3b/49, 4b/68, b-
masa 5a/80, b-saîng 4b/66, 67,
8a/135, b-up 2a/10.
- boy** boy, beden: b.+uîng 4a/55,
b.+nîng 4a/58.
- boyun** boyun: b.+uînga 3b/42.
- bu** bu: 5a/79, 7a/117, b.+dur
7b/124, b.+larnı 8/155, **munda**
bunda, burada: 6a/97, **munı**
bunu: 4a/54.
- bulay** bunun gibi: 3a/39, 6a/94,
b-dur 7a/113.
- burna** önce: 3a/35, 3b/40, b.+ğı
4a/59.
- burun** burun: b.+uîgnı 3b/46,
b.+ğa 3a/36, 43, 4a/55.
- buz-** bozmak: b-ma 8b/153.
- câmi'** < A. derleyen toplayan:
c-i Qur'an "Kur'an derleyen
Halife Osman" 2a/17.

cân < F. can: 1b/7, 2b/28, c.+ıngda 4b/61.

cenâbet < A. gusülü gerektiren durum: 5a/73.

cism < A. beden, gövde: 2b/23.

cümle < A. bütün, hep: c-i erkân “esasların hepsi” 6a/101.

çayna- çiğnemek: ç-ban 8a/141.

çehâr-yâr < F. dört dost (Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali): düstdâr-ı ç.2a/15.

çık- çıkmak: ç-mağ 6a/93, 7a/113, ç-masay 2a/13, ç-sa 3b/48.

çibin sinek: 8a/137.

çum- suya dalmak: ç.+arda 4a/54, ç-mağnı 5a/70.

dağdahi. krş. tağı, taçı : 3b/44, 49, 7b/128.

dânâ < F. bilgin, bilgili: 2a/18, 5b/87, 6a/100, 7b/130.

dâyim < A. dâ'im. daima: 1b/1.

dem < F. zaman, an: 2b/22.

devletî < A. baht açıklığı ile ilgili, ikbal ile ilgili : d.+dür 2b/25, 6b/111.

di- demek, söylemek: 6b/111, d-dim 6a/97, d-gil 6b/109, d-r 8b/150, d-min 4b/60, d-se 7b/129, d-p 1b/6, 2b/27.

dik gibi: 4a/59, 6a/97.

dîn < A. din: 2b/20, 22, 5b/83, d.+süz 3a/31, hâtem-i enbiyâ-yı d. 2a/11, serser-i d. 5b/83.

du'â < A. dua: 9a/156, d. kıl- 8b/155.

dûn < A. aşağı, aşağılık: 'âlem-i d. 1b/3.

durur -dır / -dir: 3a/33.

düst < F. dost: 2a/19.

düstdâr- < F. dost tutan, sevgili olan: d.+ı 2a/15, d-ı çehâr-yârı “Dört halifenin dostluğu” 2a/15.

dürüd < F. dua: d-ı nâ-ma'düd “sayılmayan dua” 2a/14.

Ebû Bekr < A. ö.i. H.z. Ebu Bekir: E-i yâr-ı şıdğ “Doğruluğun timsali Hz. Ebu Bekir” 2a/16.

edâ < A. yapma, kılma; ödeme: e. kıl- 9a/157, 8b/155, 5a/79, e.+sın 5a/79.

edeb < A. edep, nefsi dışta ve içte terbiye etme: e.+dür 3b/42.

eger < F. eğer, şayet. krş. er: 2b/24, 25, 5a/74, 5b/85, 6a/96, 98, 99, 6b/105, 111, 8b/145, 149, 151.

el-hak < A. hakikaten, doğrusu: 3b/43.

emniyyet < A. eminlik 8a/134

enbiyâ < A. ç. nebiler: hâtem-i e-yı dîn 2a/11.

endüh < F. gam, keder, tasa: 8a/143.

erkân < A. ç. esaslar: cümle-i e. 6a/101.

et-tahıyyât < A. namazda ilk oturuş: 6a/100.

e'üzü bismi felâh < A. Kurtuluşa erdiren Allah'a sığımrım: 6b/108.

evvel < A. önce: e.+i 6a/97,
e.+ide 6a/95.

faḥr < A. öğünme, kıvanç: f-i
islâm “İslâmın kıvancı”
5b/84.

faḫîh < A. fikh ilminin üstadı,
zeki, anlayışlı: f-i ‘âlem
“dünya bilgini” 5b/83.

farîza < A. farz, Allah’ın emri:
2b/26, 3a/31, f.+dur 5b/86.

farz < A. Kur'an'da yapılması
kesin olarak buyurulan
emirler: 3a/33, 4a/54, 5a/75,
6a/91, 7a/114, 7b/124,
8b/154, 9a/157, f.+da 7a/114,
f.+dur 6a/93, 8a/134, f.+nîng
6a/95, f-i‘ayn “ yapılması
kesin olan” 1b/5 .

fâtîha < A. Kur’an’ın birinci
suresi: 6a/95, 7a/114, f.+ğa
6a/96.

fehîm < A. anlama, anlayış:
4a/52.

feth < A. açma, açılma: f-i ‘âlem
“dünyanın fethi” 2b/29.

fi’lî < A. fiille ilgili, gerçekten
yapılan iş: 7a/115, f.+dür
6b/107.

fukahâ < A. ç. fikh ilminin
âlimleri: 7a/119.

gâfil < A. gaflet içinde olan:
7b/127.

gam < A. kaygı, üzüntü: 2b/22,
8a/136, ğ.+ını 2b/22, ğ.+larğa
2b/22.

garrâ < A. parlak, güzel,
gösterişli: baḥr-ı ‘ilm-i
şerî‘at-ı ğ. 2a/18

ger < F. eğer: 2b/30, 4a/53, 5a/71,
5b/81, 6b/104, 8a/142,
8b/146.

ġusl < A. cünüblük, aybaşı ve
loğusalık hâllerinden sonra
din gereğince yıkanma:
2b/24, 5a/71, 72, 73, 74.

ḥacâmet < A. boynuz veya şişe ile
vücudun bir organına kanı
topladıktan sonra neşter veya
mengene denilen aletlerle kan
alma: 8a/138.

hâdî < A. hidayet eden, doğru yolu
gösteren: h-i şer‘-i Muştafa
“Hz. Peygamber’in hidayete
erdiren uygulamaları” 2a/17

ḥâh < F. ister, istersen, eğer:
5b/89, 6b/104.

ḥak < A. doğruluk, bir insana ait
olan şey: ḥ.+dur 2a/19.

Ḥak < A. Allah, Tanrı: 2b/21,
3a/35, 9a/156, ḥ.+dın 2a/14.

ḥakîkat < A. gerçek; dinin iç
yüzü: nükte-i ḥ.+dın 2a/13.

Ḥakîm < A. Allah’ın adlarından:
1b/2.

Ḥalîk < A. yaratan, yaratıcı,
Allah: 1b/2.

ḥamd < A. Allah’a olan şükran
duygularını bildirme: 1b/1.

ḥâşıl < A. ortaya çıkan,
meydana gelen: 2b/23.

ḥatâ < A. hata, kusur; günah:
4b/62, ḥ. bol- 8a/142.

ḥâtem < A. mühür: ḥ-i enbiyâ-yı
din “dinin peygamberi Hz.
Muhammed” 2a/11.

- h̄atun** hanım: 5a/71, 73, 5b/89, 8a/141, h̄.+lar 4a/59, 7a/119.
- h̄ayz̄** < A. aybaşı (kadınlarda): h̄.+ı 5a/72, h̄.+nı 5a/71.
- hem**< F. da, de; ve: 2a/14, 2b/25, 30, 3b/42, 43, 4a/57, 58, 59, 4b/64, 69, 5a/73, 5b/84, 90, 7b/126, 8a/136, 137, 138, 140, 144, 8b/146, 9a/156.
- hem-dem** < F. dost, arkadaş: 5a/73, 9a/156.
- her** < F. her: 2a/13, 2b/22, 3b/48, 4a/53, 4b/68, 5a/71, 6a/93, 7b/129, 8a/141, 9a/158.
- h̄ilm** < A. insanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık: ma^ç den-i h̄. 2a/17.
- h̄itāb** < A. hitap: h̄. kı1- 1b/6 .
- hoş** < F. iyi, güzel, hoş: 2b/28, 6a/91, 8a/134, 136, h̄.+dur 7a/118, 121.
- h̄üb** < F. güzel, iyi: 3b/41, 3b/43
- Ḥudā** < F. Allah: 1b/6, 5b/88, 9a/158, Ḥ.+ğa 1b/1, mesā³il-i h̄ük-m-i Ḥ. 9a/157.
- Ḥudāy** < F. Allah: 5b/88.
- h̄uzū^ç** < A. alçak gönüllülük: 6a/92.
- h̄udā** < A. doğru yol gösterme: nūr-ı h̄. 9a/158
- h̄ük-m** < A. hüküm, emir: h̄-i revānıdın “yürürlükte olan (geçerli) emir” 1b/8, mesā³il-i h̄-i Ḥudā 9a/157,
- ıraq** uzak: 7a/122
- ıyd**< A. bayram: tekbir-i ^ç1. 6b/102
- i** ey, krş. **ey**: 46/66,
- i-** imek fiili. krş. **ir-**: i-mes 3b/43, 7a/114, i-miş 5a/75.
- ı̄bādet** < A. ibadet, Allah'ın emirlerini yerine getirme: ^çi. it-1b/4, ^çi .+i 1b/5.
- iç** iç, içeri: 3a/37, 3b/45, 4b/64, i.+iñge 8a/137, i.+iñgni 2b/21, i.+inde 1b/3, 6a/101.
- iç-** içmek: i-ip 8a/133.
- içre** içinde: 4a/51, 4a/51.
- iḥlās** < A. saf, riyasız sevgi, doğruluk: 8b/155.
- iḥtiyār** < A. katlanma: i.+ı 6a/93.
- ikindik** ikinci vakti: i.+de 7b/126.
- iki** iki: 5a/76, 77, 78, 79, 5b/86, 6a/95, 6b/104, 7a/114, 116, 120, 121, 122, 7b/125, 129, 130, 131, 8b/153, i.+dür 7b/131.
- il** halk: i.+ge 1b/5, 3b/47.
- ile** ile. krş. **bile**, **birle**: 2b/21, 3a/36, 3b/45, 48, 49, 4a/55, 6a/91, 7a/113, 8a/133, 8b/145, 146, 154, 155.
- ilgeri** ileri: 8a/136.
- ı̄ilm**< A. bilim: baḥr-ı ^çi-i şerī^ç at-ı ğarrā 2a/18.
- ı̄imāret** < A. bayındır, mamur: ^çi. kı1- 2b/20.
- imām** < A. namazda kendisine uyulan kimse: 6b/110.
- İmām-ı A^çzam** < A. ö.i. İslâm dininin ehl-i sünnet mezheplerinin dört büyük imamından biri olan Hz.

- Numan bin Sabit: 8b/150.
İ.+dur 5b/83.
- imdi** şimdi: 5a/79.
- in-** 1. inmek: i-se 8a/137; 2. eğilmek: i-er 7a/112.
- ir** erkek, kişi: i.+de 5a/80, i.+dür 5b/89, i.+ge 5a/73, 7a/117.
- ir-** imek fiili. krş. **i-**: i-miş 2b/29, 7a/114, 8a/139, i-ür 3b/41, 5a/70, 5b/89, 6a/91, 94, 100, 6b/102, 109, 110, 7a/115, 7b/125, 126, 128, 8a/143.
- irinġ** irin: 3b/49.
- İslâm** < A. İslâm dini: Fahr-ı İ. 5b/84.
- isrâf** < A. gereksiz yere harcama: 4b/61, 66.
- iste-istemek**: i-señġ 2b/30.
- istiftâh** < A. başlama: 6b/108.
- iş** iş: i.+dür 4a/56, i.+niñġ 4b/69.
- işâret** < A. iz, alâmet, bir şeyi gösterme: i.+ni 4a/52.
- it-** etmek, yapmak: i-er 5a/71, i-gil 2b/21, 30, i-ip 3a/32, i-keyler 1b/4, i-key-sin 6a/97, i-mek 3a/33, 4a/50, i-meyin 6b/106, i-se 6a/93, i-señġ 6a/96, 6a/99, 6b/111, i-señġiz 8a/138.
- iv** ev: i.+in 2b/20.
- ivlek** öğle namazı: i.+de 7b/125, 130.
- iy** ey, krş. **i**: 2a/18, 2b/20, 23, 4a/50, 53, 4b/61, 69, 5a/70, 73, 5b/81, 87, 6a/100, 7a/122, 7b/127, 130, 8a/137, 144, 8b/146, 152, 9a/156.
- iyile-** eylemek: 2b/28, 8b/152, i-r 7a/122, i-gey 9a/156, i-p 3a/36, i-señġ 4a/52, i-y 6b/103, 6b/103.
- ķâbil** < A. kabul eden: ķ.+dür 8b/154.
- ķabûl** < A. kabul: ķâlib-i ķ+i 2a/9.
- ķa' de** < A. oturma, oturuş (namazda): 6a/92, 6a/100, ķ-i âhîr "son oturuş (namazda)" 6a/92, ķ-i ûlâ "ilk oturuş (namazda)" 6a/100.
- Ķadîm** < A. Allah'ın adlarından, öncesi bilinmeyen: 1b/2.
- ķâdir** < A. kudretli, kuvvetli: 5b/81.
- ķahr** < A. kahır, helâk: ķ.+in 1b/7
- ķal-** kalmak: ķ-iptur 3a/39
- ķâmil** < A. tam, olgun: ķâhâret-i k. 2b/23
- ķan** kan: 3b/49, 8a/138.
- ķardaş** kardeş: 8b/152.
- ķar(ı)n** karın, mide: 7a/121, 8b/147, ķ.+iñġ 8b/149.
- ķarz** < A. borç: ķ-i ahsen 1b/5.
- ķaşd** < A. niyet, bile bile yapma: 3b/45, 8b/145, 146, 151.
- ķat-** katmak: ķ-sa 5a/74, ķ-ķıl 6a/96.
- ķatıķ** 1. çok katı, çok sert: 3b/44, 2. çok yüksek sesle: 4a/51.

- katil** < A. öldüren: k-i a' dâ
"düşman katili" 2a/16.
- kavl** < A. söz: k.+î 6b/107, k.+îni
6b/107, k.+îniñ 6b/108.
- kavşur-** kavuşturmak: 7a/118.
- kayğur-** kaygılanmak, tasalanmak:
k-ma 8a/140
- kaysı** hangi, hangisi: k.+lar
5b/82
- kazâ** < A. Vaktinde eda
olunmayan namaz, oruç gibi
dini ibadetlerin sonradan ifa
edilmesi: 8a/135, 8b/146,
148, 150, k. kııl- 8b/145.
- keffâret** < A. bir günaha karşı
tutulmak üzere yapılan veya
tutulan şey: 8b/146, k.+i
8b/148, k.+in 8b/145, 153.
- kerâhet** < A. iğrenme, tikslenme:
3b/46.
- kerâhiyyet** < A. iğrenme,
tiksinme: 3b/47.
- keret** < A. defa, kez: 3a/37.
- kible** < A. namaza başlarken
yönelinen taraf: 5b/90,
7a/123.
- kıl-** kılmak, yapmak: 2b/20,
24,3a/38, 39, 3b/40, 41,
4a/53, 54, 5a/75, 79, 5b/81,
86, 90, 7a/114, 115, 7a/123,
7b/125, 128, 129, 8a/135,
8b/145, 146, 150, k-dı 1b/6,
k-ğil 3a/37, 4b/64, 9a/157, k-
iñg 1b/7, 6b/105, k-iñgiz
8b/148, k-ıp 2b/26, 28, 3a/38,
k-ma 1b/8, 7b/130, k-
mağaysın 5b/88, k-mağıl
4b/61, k-mağ 3b/42, 4b/62, k-
masañg 5b/87, k-mayın
6b/102, 7b/127, k-sa 8b/155,
k-sañg 2b/25, 5b/85, 6a/91,
6a/98, k-sañgız 8a/134, k-ur
2a/12, 5a/70, 73, 7a/117, k-
urğa 8b/154.
- kirâ'at** < A. devamlı ve düzgün
okuma: 6a/92.
- kısm** < A. bölüm, parça: 2b/23,
25.
- kıyâm** < A. kalkma, ayağa
kalkma, ayakta durma: 6a/92.
- ki** < F. ki: 4a/59.
- kice** gece: 7b/124, 8a/135.
- kil-** gelmek: k-di 2b/23, 7b/128,
k-ip 2b/20.
- kiltür-** getirmek: 7a/121.
- kim 1. kim:** 6a/93, 8a/154, 9a/158.
2. ki: 2b/21, 4a/56, 5b/83,
6b/107, 8b/147, 155.
- kindik** göbek: k.+indin 7a/118.
- kir-** girmek: k-se 8a/137.
- kirek** gerek: k.+tür 7a/117.
- kişi** kişi: 2a/13.
- kit-** gitmek: k-mek 4a/50.
- kitâb** < A. kitap: 1b/6.
- kiter-** 3a/38, 4a/57.
- kol** el: 3a/39, 7a/118, k.+ğa
3a/32, 4b/64, k.+larını
7a/119, k.+nı 3a/35, 4a/57,
7a/122, k.+uñg 3b/43, 3b/46,
7a/116, 7a/118, 7a/118, k. ur-
5a/77, 5a/76, k.+uñgnı 5a/78.
- koşul-** cinsî birleşmede bulun-
mak: k-duñg 8b/151, k-
mağdın 8a/133, k-sañg
8a/144, 8b/146.

qoy- bırakmak: q-kıl 7a/120,
q-masın 6b/102.

köng(ü)lgönül: k.+ige 9a/158,
k.+üñg 2b/28, k.+ge 1b/1,
k.+ni 7b/132.

köp çok: 2b/30, 4b/66.

kör-görmek: 6b/107.

köz göz: k.+ge 8a/140, k.+ni
7a/117.

qudret < A. kuvvet, güç: q-i şer'î
“şeriatın gücü” 5a/80.

qul kul, köle: 8b/152.

qulağ kulak. krş. **qulaq:**q.+iñga
2b/27, q.+iñgga 7a/116.

qulaq kulak. krş. **qulağ:** 3a/31,
q.+qa 3a/36.

qunüt < A.vitir namazının son
rekâtında okunan dua: 6a/101.

Qur'an < A. Kur'an-ı Kerim:
6a/98, cāmi' -i Q. 2a/17, sūre-
i Q. 6a/95.

qurb < A. yakınlık: 1b/4.

qus-kusmak: q-kanıñgda 3b/49.

kül-gülmek: k-mek 4a/51

kün 1. gün: 8a/141, k.+de 1b/3; 2.
gündüz: 5a/71.

kündüz gündüz: 7b/124, k.+in
8b/151.

lafz < A. mana, söz: l-ı selām
“selāmın anlamı” 7a/113.

la'net < A. lânet, beddua: 2a/19.

luţf < A. lütuf, iyi muamele;
ihسان: 1b/7.

ma'den < A. kaynak: m-i hilm
“yumşaklığın (dostluğun)
kaynağı” 2a/17.

maḥal < A. yer, zaman: m.+de
7a/122.

maḥrem < A. gizli olan: 8a/144.

maḥşud < A. maksat, gaye; istek:
2a/14.

māl < A. mal, varlık servet: 4b/61.

mekrūh < A. yapılması şeriatça
hoş görülmeyen hâl: m. bol-
8a/143.

melāl < A. can sıkıntısı: 4b/68,
m.+iñgni 3a/38.

melāmet < A. kınama,
ayıplama, azarlama, suçlama:
8a/138.

Melik < A. Allah'ın adlarından,
mal sahibi: 1b/2.

mesā'il < A. ç. meseleler: m-i
ḥük-m-i Ḥudā “Allah'ın
ḥük-münün geçerliliği”
9a/157.

mesh < A. abdest alırken ıslak
eli başın dörtte birine sürme,
silme, sıvama: 3a/32, 36,
3b/41, m. it- 3a/33, m. qıl-
3b/42, m.+niñg 5a/79.

mezheb < A. gidilen yol; bir dinin
şubelerinden her biri: m.+in
5b/85.

millet < A. halk: 2b/20, 22.

min ben: 2b/27, 4b/60, 65.

minnet < A. iyilik yapana karşı
kendini borçlu görme:
6b/106, m. qıl- 2b/26.

misvāk < A. ç. Erik ağacının ucu
dövölüp fırça hâline getirilen
ve diş temizliğinde
kullanılması sünnet olan ince
dalları: 3a/35.

- muktedir** < A. uyan, arkadan gelen: 6b/110, m.+ğa 6b/105.
- muşallî** < A. namaz kılan: 2b/20, 23.
- Muştafâ** < A. ö. i. Hz. Peygamber. 2a/10, 4b/67, 7a/115, sünnet-i M., 7a/113, M.+dın 3a/39, 6a/94.
- Murtaza** < A. Hz. Ali'nin lâkabı, seçilmiş, beğenilmiş: 'Alî-yi M.+dur 2a/18.
- muvalât** < A. karşılıklı sevgi, koruma: 3b/40.
- müstecâb** < A. kabul olunmuş: m. iyle- 9a/156.
- müsteḥab** < A. farz ve vâcibden başka olarak sevap kazanılan iş, sevilen: 3b/40.
- müşkilât** < A. ç. güçlükler, zorluklar: m.+ın 6b/103.
- müştaḳ** < A. özleyen, can atan: 7a/122.
- nâfile** < A. farzların dışında kılınan namaz: 8b/149.
- nâ-ma' dūd** < F. Sayısız, sayılmayan: dūrūd-ı n. 2a/14.
- namâz** < F. namaz: 2b/27, 4a/51, 5b/86, 6a/91, 94, 98, 99, 6b/106, 7a/115, vakt-ı n. 5b/90, vâcibât-ı n. 6a/94, n. it- 2b/30, 4a/50, n. iyle- 2b/28, kıl- 6b/105, n.+dın 2b/29, n.+ı 6a/93 n.+ıngda 2b/30, n.+ığa 5a/71.
- naẓm** < A. dizme, sıraya koyma: 9a/158.
- nebi** < A. peygamber, Hz. Muhammed: şer^c-i n.+din 9a/157.
- necâset** < A. pislik, murdarlık: n.+ni 4a/57.
- nefs** < A. nefis, ruh: n.+ini 7b/132.
- nevâfil** < A. farz ve vâcibden başka yapılan ibadetler: 8a/136, n.+dür 8b/154.
- ni** ne: 1b/4, 2b/27, 3a/31, 3b/48, 4b/68, 5a/70, 74, 6a/97, 7b/129, 8a/136.
- niçene** kadar: n.+dür 7b/124.
- niçük** nasıl: 6b/107.
- nifâs** < A. loğusalık hâli: n.+ı 5a/72.
- nime** ne, nesne: 8b/147, n.+ge 4a/53.
- n'it**-ne etmek: n-ey 2b/26
- niyâz** < F. yalvarma, dua; selâm: 2b/28, 4a/51, n. it- 2b/30, n.+dın 2b/29.
- niyyet** < A. niyet: 5a/76, 5b/88, 8a/134, 136, n. kıl- 3b/40, n.+in 8a/135, n.+tür 6b/108.
- nūr** < A. nur, aydınlık, parıltı: n-ı hüdâ "Allah'ın nuru" 9a/158.
- nükte** < A. herkesin anlayamadığı ince mana: n-i ḥaḳîkatdın "hakikatın incelikleri" 2a/13.
- oğ(u)l** oğul: o.+ığa 8a/141.
- oḥşa-** benzemek: o-mas 2b/22.
- oḳ** pekiştirme edatı: o.+tur 4b/62.
- oḳu-** okumak: 6a//95, 98, 99, o-ḡuz 1b/6, o-ğay-sin 3a/35, o-r 6a/98, 99, o-sa 9a/158.
- ol** o (zahir): 2a/12, 13, 2b/22, 25, 29, 3b/44, 4a/59, 5a/80,

- 5b/82, 6a/92, 6b/107, 7b/128, 8a/133, 143, 8b/147, o-dur 1b/1, 2a/11; **amî** 5a/75, 5b/87, 6a/100, 6b/102, 109, 7a/114, 7b/125, 127, 128, 8b/150, 9a/157, 158; **anıng** 1b/7, 2a/9, 15, 4b/65, 6b/104, 8b/148, 9a/158; **anıga** 2a/14, a/72, 6a/99, 6b/108, 6b/111, 8a/138, 8a/143; **anda** 4b/66, 5a/74, 6a/98, 8a/144; **andın** 3b/42, 48, 4b/68, 8b/147.
- ol-** olmak. krş. **bol-**: o-dı 1b/5, 3a/31, 5b/88, 6a/92, 7b/124, 129, 8a/140, 9a/157, o-ğay 6b/104, 5b/81, o-sa 8a/142, o-masa 8a/142.
- otur-** oturmak: o-ğil 7a/123.
- on** on (sayı): 3a/34, 6b/104, 7b/124, 129, 8b/152, o.+dur 7a/115, o.+1 6b/107.
- oñg** sağ taraf, sağ: 3b/42, 3b/46, 7a/118.
- or(u)n** yer, makam, mevki: o.+uñgı 3a/34, 3b/46.
- ‘**Osman**’ < A. ö. i. Hz. Osman: 2a/17.
- os(u)r-** yellenmek: o-up 4a/50.
- öğren-** öğrenmek: ö-ip 5a/75, ö-ür 4b/67, ö. bol- 4b/67.
- öl-** ölmek: o-señg 4b/67,
- ‘**Ömer**’ < A. ö. i. Hz. Ömer: ‘Ö-i ‘adl “Hz. Ömer’in adaleti” 2a/16.
- ‘**ömr**’ < A. ömür, yaşam: ‘ö. kııl- 4b/62.
- ör-** örmek: ö-se 4a/59.
- öt-** geçmek, aşmak: ö-er 8a/135.
- ötker-** geçirmek: ö-ür 5a/79.
- öz** kendi: ö.+idin 4a/50, ö.+in 5a/74.
- özge** başka: 1b/8, 2b/22, ö.+lerdin 8b/150.
- pençe** < F. pençe, el: p.+ñgni 7a/120.
- peşşe** < F. sivrisinek: 8a/137.
- pey-rev** < F. arkası sıra giden: p-i ümmet-i resûli “Resul’ün ümmetini takip eden” 2a/9.
- pişvâ** < F. başkan: p. bol- 2a/10.
- rabbenâ** < A. rabbimiz: 6b/110.
- Râfizi** < A. Hz. Ebu Bekir ve Ömer’in halifeliğini kabul etmeyen, onlara dil uzatan grup: R.+larğa 2a/19.
- Rahîm** < A. Allah’ın adlarından, esirgeyen, koruyan, merhametli: 1b/2.
- rahmet** < A. rahmet, bağışlama, af: 2a/19.
- Ra’ûf** < A. Allah’ın adlarından, çok merhamet eden: 1b/2.
- Râzık** < A. rızık veren, Allah: 1b/2.
- refâhiyyet** < A. bolluk, rahatlık: 3b/47.
- rek’at** < A. namazda bir kıyam (ayakta durma), bir rükû (ayakta iken eğilme), ve iki sücûddan (secde etme) ibaret hareket: 7b/124, 128, 129, 131.
- resûl** < A. elçi, peygamber; Hz. Muhammed: peyrev-i ümmet-i r.+i 2a/9.

- revā** < F. reva, lâyük, münasip: 4b/62, 5b/81, 8a/136, r. bol-8a/142, r. kııl- 5b/87, r.+dur 5a/80.
- revān** < F. yürüyen: 6a/95, hük-m-i r.+dın 1b/8.
- rûze** < F. oruç: 2b/27, 8a/137, 139, 143, r.+ngiz 8a/144, r.+de 8a/134, 141, 8b/151, r.+din 8a/143, r.+ni 2b/27, 8b/145, 148, 153, r.+si 8a/140, r.+sin 8a/135, r.+sini 8b/149.
- rükû** < A. namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısının yere paralel şekilde eğilme hareketi: 6a/92, 6b/111, r.+da 7a/120.
- saç** saç: 4b/60, s.+ları 4a/59, s.+ların 4a/59, 4b/60.
- şafā** < A. saflık; gönül şenliği: 1b/1, 2a/16.
- şāfi** < A. temiz, halis, katıksız: 5b/84.
- şakal** sakal: s.+ıngnı 3a/38.
- sal-** salmak, bırakmak: 3a/31, 7a/117, s-ğay 9a/158, s-ma 3b/45, s-mağ 3a/36, 4a/55, s-ur 4a/56.
- saŋga** sana: 2b/26, 4a/56, 4b/68, 6a/94, 6b/103, 7a/120, 9a/157.
- Şāni** < A. yapan, işleyen, yaratan, Allah: 1b/2.
- sarı** -a doğru: 5b/90, 7a/123.
- şarrāf** < A. sarf eden: 4b/61, 66.
- şavāb** < A. doğruluk, dürüstlük: 2b/30.
- secde** < A. namazda alını, el ayaklarını, diz ve ayakları yere dayamaktan ibaret ibadet durumu: 6a/92, 6b/104, 7a/121, 122, s.+ni 7a/117, s. kııl- 7a/117, s-i sehv “yanılma (unutma) secdesi” s.+ni 6b/103, s.+siz 6b/105.
- sehv** < A. yanlış, yanılma: 6b/104, 105, secde-i s.+siz 6b/105, secde-i s.+ni 6b/103.
- selām** < A. selām: lafz-ı s. 7a/113.
- semi’ a’llāh** < A. Allah’ın işitmesi: 6b/109, 110.
- şenā** < A. övme, övüş: 1b/1.
- server** < A. baş, başkan: s-i dīn “dinin başı” 5b/83.
- şıdķ** < A. doğruluk: 2b/21, 8b/155.
- sık-** s-ma 3b/46.
- sın-** kırılmak, bozulmak: s-ar 3b/48, 4a/53, s-mas 8a/137, 8a/139, 8a/140, 8a/143, 8a/144.
- sındur-** kırmak: 4a/52, s-mağ 7b/132, s-ur 5b/82, 8b/148.
- sin** sen: 2b/21, 27, 3a/37, 3b/41, 4a/54, 4b/60, 64, 65, 5a/78, 79, 5b/82, 86, 90, 7a/115, 7b/125, 128, 8a/135, 8b/145, 146, 149, 151, 153, 9a/156.
- sirke** < F. sirke: 8a/139.
- siz** siz: 8a/134.
- sol** sol: 3b/43, 7a/118, 123.
- soŋ** sonra: 3b/40, s.+ni 7a/114.
- soŋgra** sonra: 2b/27, 4a/57.

- soruğ** soru: 2b/29.
- söz** söz: 3b/45, 5a/74, 7b/124, s.+i 7a/119, s.+ige 3a/31.
- su** su: 2b/24, 3a/32, 33, 4a/55, 4a/56, 58, 4b/60, 63, 66, 8a/133, s.+ğa 3b/45, 4a/54, 5a/70, 5b/81, s.+nı 3b/44, 4a/55, 4b/62, s.+yını 4b/65, s. al-3a/36, s. al- 3b/43, s. sal-3a/36.
- su'âl** < A. soru: 4b/68.
- süd** < F. fayda, yarar: s.+ı 1b/8.
- süfi** < A. sufi, tasavvuf ehli, tasavvuf yolunda olan: 5b/84.
- süre** < A. Kur'an'ın ayrıldığı 114 bölümden her biri: s.+ni 6a/96, s-i Kur'an "Kur'an suresi" 6a/95.
- sünnet** < A. Hz. Muhammed'in sözleri, işleri ve tasvipleri, iyi ahlâk: 2b/26, 3a/34, 6a/96, 6b/106, 7b/129, 130, 131, s.+i 4a/56, 7a/115, s-i Muşafa "Hz. Peygamber'in sünneti" 7a/113, s.+tür 7a/120, s. ir-7a/114.
- sür**-sürmek: 5a/78, 5b/82, s-me 8a/140, s-se 5a/77, 8a/140.
- şer'** < A. Allah'ın emri, şeriat: 4b/67, 5b/84, ş.+de 7b/132, ş.+in 4b/67, ş-i nebidin "Hz. Peygamber'in uygulamaları" 9a/157.
- şer'î** < A. şeriatı uygun: küdret-i ş. 5a/80.
- şerh** < A. açıklama, izah: ş.+ini 2b/25
- şerî'at** < A. Allah'ın emir ve yasakları ile davranışlara ait hükümleri ifade eder: 2a/12, ş.+dın 2a/13, baħr-ı 'ilm-i ş-i ğarrâ 2a/18.
- şükürü'llâh** < A. Allah'a şükür: ş. bol- 2a/10.
- tâ** < F. ta, kadar: 3b/46.
- tâ'at** < A. ibadet: 1b/4, t.+ı 1b/5, 8b/154, t. kıl- 1b/7.
- ta'dîl** < A. doğrulama: 6a/101.
- tağî dahi**, daha. krş. **dağî**, **tağî** 5a/78
- taħâret** < A. temizlenme: 4a/53, 5b/88, t.+de 4b/63, t.+ni 3a/37, 4a/52, t-i kâmil "tam temizlik" 2b/23, t. it- 2b/21, t. kıl- 2b/20, 28, 5b/81.
- taħlîl** < A. yıkama, temizleme: t. kıl- 3a/38-39.
- tağî dahi**, daha. krş. **tağî**, **tağî** : 6b/111.
- tağşîr** < A. kabahat, suç, sünah: 5b/88.
- tâlib** < A. isteyen, istekli: 5a/70, t-i kabûli "kabul edilen istek" 2a/9.
- tamâm** < A. tam, eksiksiz, tamam: t.+ğa 3b/41, 4a/55, t.+ını 4a/58.
- tañğ**sabah namazı: t.+dadur 7b/125, 7b/130.
- tap**-bulmak: t-ar 8a/134, t-masañğ 2b/24, t-ıp 6b/102.
- tarîkat** < A. Allah'a ulaşmak amacıyla tutulan yol: 2a/12.
- taş** dış: 2b/21.
- taşkaru** dışarı: t.+dur 5b/87.
- tat**-tutmak: t-kıl 8a/139.

- ta'avvü'** < A. iyi hareket: 6a/96.
- tayan-** yaslanmak: t-ıp 4a/53.
- te'ālā** < A. "yüksek olsun" anlamına gelip Allah adıyla birlikte kullanılır: 3a/35.
- tekbīr** < A. tekbir, "Allahu ekber" demek: 7a/112, t-i 'ıyd "bayram tekbiri" 6b/102, t. kıl- 5b/88.
- telef** < A. yok etme: t. kıl- 4b/62.
- ten** < F. insan vücudunun dış yüzü, gövde: 4b/63, t.+ni 2b/24, t.+iñğdin kit- 4a/57.
- terk** < A. bırakma, vazgeçme: 7b/130.
- terbiyet** < A. terbiye: 3b/41.
- tesbīh** < A. "sübhana'llah" deme: 6b/111, 7a/112.
- teyemmüm** < A. su bulunmayan yerlerde niyet ederek abdest veya gusül yerini tutan kum toprak cinsinden bir şeye iki defa ellerin iç kısmını sürerek fazla tozu silkeledikten sonra birincisinde yüzü, ikincisinde ellerin içi ile kolları sıvama: 5a/80, 5b/81, t.+de 5a/75, t.+ni 5b/82, t. kıl- 2b/24.
- tındur-** dindirmek, rahatlatmak, sakinleştirmek, t-mağ 7b/132.
- tiğür-** ulaştırmak: 7a/116.
- tilbelik** delilik: t.+dur 4a/51.
- Tiñri** Tanrı: 4a/54, 58, T.+ge 2a/11, T.+din 4b/69.
- tirsek** dirsek: t.+din 5a/79.
- tiz** diz: t.+iñğ 7a/120.
- tofrağ** toprak: 5a/76, 77.
- tol- (I)** dolmak: t- sa 3b/49.
- tol- (II)** doymak: t-duñğ 8b/151, t-mas 8b/147, t-mağdın 8a/133.
- topığ** topuk: t.+a 4b/60
- töpen** yukarı: 7a/118.
- tört** dört: 3a/31, 33, 4b/63, 5a/75, 7b/125, t.+dür 7b/126, 127.
- töş** göğüs: t.+ige 7a/119.
- tur-** durmak: t-ma 3b/44, t-sa 4a/59, t.+urunğda 7a/112.
- tut-** tutmak: 4a/56, 7a/122, t-ar 8a/135, t-mağay 3b/46, t-mağ 7a/120, t-sağ 8b/149, t-kağ 2a/19.
- tuz** tuz: t.+nı 8a/139.
- tüfrük** tükürük: t.+ni 3b/45.
- tün** gece: 5a/71.
- tüş** düş, rüya: t-tin 8a/136.
- tüş-** düşmek: t-se 6b/105,
- u** < F. ve. krş. **ü, vü:** 1b/1, 2, 7, 2a/15, 2b/24, 27, 28, 3b/40, 4b/61, 5a/73, 5b/89, 6a/92, 95, 96, 100, 8b/155.
- 'Ubeydī** < A. ö.i. Ubeydullah Han, Kul Ubeydī: 9a/158.
- ülā** < A. birinci, ilk: ka' de-i ü. "ilk oturuş" 6a/100.
- 'ulemā** < A. ç. âlimler: 7b/129.
- ur-** vurmak: 5a/78, u-ma 3b/44, u-mağ 5a/76, u-sağ 5a/77, u-urunğda 7a/112.
- uşbu** işte bu: u.+dur 2a/14.

- uyal-** utanmak: 4b/69, u-ma 4b/69.
- uyu-** uyumak: u-saḡ 4a/53.
- ü** < F. ve. krş. **u**, **vü**: 1b/1, 2, 2b/20, 22, 3a/35, 5a/71, 5b/88, 89, 6b/104, 8b/147, 151, 154.
- üç** üç (sayı): 2b/23, 25, 3a/37, 4a/58, 7b/126, 128, ü.+dür 4a/54.
- üçün** için: 1b/4, 4a/54, 58, 5b/88, 6b/104.
- ülüş**hisse, kısım, parça: ü.+din 3a/33.
- ümmet** < A. peygambere bağlı topluluk: ü.+ğa 2a/14, peyrev-i ü-i Resûli 2a/9.
- üst** üst: ü.+ide 7a/118, 120.
- üz-** kesmek, “oruç bozmak”: ü-me 8b/153, ü-üben 8b/153.
- üze** üzerinde, üstünde: 2b/23, 7b/132.
- üzre**üzerinde, üstünde: 5a/76, 77.
- vâcib** < A. yapılması dinen gerekli olan şey: 5a/70, 72, 7b/128, 8b/154, v. bol- 5a/74, v. ir- 6a/100, v. kıl- 5a/73, v. kıl- 6b/102.
- vâcibât** < A. ç. yapılması dinen gerekli olan şeyler: v-ı namâz “namazın grekleri” 6a/94.
- vâfi** < A. yeter, tam: 5b/84.
- vakt** < A. vakit, zaman: v.+ı 8a/136, v.+ide 7b/131, v-ı namâz “namaz vakti” 5b/90.
- vefi** < A. vefalı, tam, mükemmel: 5b/84.
- ve lâ-tüsriḡü** < A. Kuran’da bir ayet. “israf etmeyin”: v.+nı 4b/61.
- velî** < F. fakat, ama, velâkin: 8a/143.
- v’er** ve eger 8a/142.
- vitir** < A. yatsı namazından sonra kılınan üç rekât namaz: 6a/101, 7b/128.
- vuzû’** < A. abdest, abdest alma: 2b/24, 3b/40, 48, v.+da 2b/26, 3a/31, 34, v.+ğa 4a/58, 4b/64, v.+lar 5b/82.
- vü** < F. ve. krş. **u**, **ü**: 2b/26, 5b/84, 6b/107, 7a/116, 7b/124, 8a/136, 139, 144, 8b/145.
- yâ** < F. ya da, yahut: 8b/152, 153.
- yâd** < F. anma, zikretme: 4a/56.
- yağ** güzel koku: 8a/140.
- yağşı** iyi: 3a/32, 4a/52, 4b/68, 5b/85, 6a/97, y.+dur 4b/67, 5b/85, y. kıl- 3a/37.
- yağa** kıyı, kenar: y.+sında 4b/66.
- yakın** yakın: y. ol- 2a/11.
- yan** yan: y.+dın 3b/42, 3b/48, 7a/122.
- yana** yine: 3a/38, 3b/41, 44 4a/50, 51, 4b/65, 5a/78, 5b/90, 6a/91, 99, 101, 6b/102, 109, 7a/112, 113, 117, 120, 7b/125, 126, 131.
- yap-** örtmek: y-mağ 5b/89.
- yâr** < F. dost: Ebû Bekr-i y.-ı sıdğ 2a/16.

yarat- yaratmak: y-tı 8b/150,
1b/3.

yarım yarım: 4b/64, y.+ın
4b/64; buçuk 4b/63.

yarlı fakir: y.+ğa 8b/152.

yartu yarım: 4b/65.

yaş genç: 8a/141.

yat- yatmak: y-mağıl 7b/127.

yatkaşuk yatsı vakti: 7b/131,
y.+da 7b/127.

yavu- yaklaşmak: y-mastur
8a/138.

yay- yaymak: y-ıp 7a/123.

yaz-yaymak: y-masa 4b/60.

yazuğ günah: y.+ın 9a/156.

yırağ uzak: 8a/133.

yi- yemek: 2b/22, y-señg 8a/144,
y-señgiz 8b/147, y-p 8b/151.

yigirmi yirmi: 6b/106.

yir yer: 8b/145, y.+de 5a/80,
y.+dür 5b/89, y.+ge 7a/117.

yit- yetişmek, gelmek, ulaşmak:
y-kenin 4b/60, y-key-sin
6a/97, y-mek 3a/33, y-señg
6a/99, 6b/111, y-ti 6a/94, y-
ürse 5a/71.

yitkür- yetiştirmek: 3a/32,

yitti yedi: 6a/94, 7b/124.

yok yok: 4b/66, 5b/81, 87, y.+tur
1b/8, 4b/62, 68, 8b/148.

yokarı yukarı: 7a/116.

yol yol: y.+ıda 4b/67

yu- yıkamak, krş. **yuv-**: 3a/32,
4a/57, 58, y-ğay-sin 3a/35, y-
ğıl 4b/65, y-mağ 3a/37, y-
sañg 4b/66.

yut-yutmak: y-masañg 8a/139, y-
sañg 8b/149.

yuv- yıkamak, krş. **yu-**: y-arda
3b/45, y-ar-sin 4b/63.

yüz yüz, surat:3a/32, 4b/64, y.+ge
3b/44, y.+ünge 5a/77,
y.+üngni 5b/90.

zâhir < A. açık, belli,
meydanda: 7b/126.

zârî < F. ağlayıp sızlama: 6a/93.

zarûr < A. zorunlu: 8a/142, z.
ol- 8a/142.

zıkr < A. bildirme: z.+i 6b/110.

ziyân < F. zarar, kayıp: z.+ıdın
1b/8, z. bol- 8b/147

• KISALTMALAR

A. : Arapça.

BKD : Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları,
TDK Yay., Ankara).

BKG : Bilge Kağan Yazıtı Güney Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları,
TDK Yay., Ankara).

BKK : Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları,
TDK Yay., Ankara).

- ç. : Çoğul.
- DLT : Atalay, B., (1943). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, TDK Yay., Ankara.
- EDPT: Clauson, Sir G. , (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- F. : Farsça.
- KB : Arat, R.R., (1979). *Kutadgu Bilig, III İndeks*, (Haz. Kemal Eraslan, Nuri Yüce, Osman Fikri Sertkaya), İstanbul.
- KE : Ata, A., (1997), *Nâşirü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî Kışâşü'l-Enbiyâ II*, TDK Yay., Ankara.
- krş. : Karşılaştırınız.
- KTB : Kül Tigin Yazıtı Batı Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- KTD : Kül Tigin Yazıtı Doğu Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- KTG : Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- KTK : Kül Tigin Yazıtı Kuzey Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- NF : Ata, A., (1998). *Nehcü'l-Ferâdis (Dizin-Sözlük)*, TDK Yay., Ankara.
- O : Ongin Yazıtı (Talat Tekin, 2000, Orhon Türkçesi Grameri, Ankara)
- OT : Tekin, T., (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara.
- OY : Tekin, T., (1998). *Orhon Yazıtları*, TDK Yay., Ankara.
- ö.i. : Özel isim.
- T. : Türkçe.

KAYNAKÇA

- Aysu Ata (1997), *Nâşirü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî Kışâşü'l-Enbiyâ II*, TDK Yay., Ankara.
- (1998), *Nehcü'l-Ferâdis (Dizin-Sözlük)*, TDK Yay., Ankara.
- Besim Atalay (1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, TDK Yay., Ankara.
- (1970), *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

- Fuat Köprülü (1977), "Çağatay Edebiyatı" mad., **İA**, 3. cilt, MEB Yay., s. 312.
- Janos Eckmann (1996), "Çağatay Dili Örnekleri IV, Ubeydullah Han'ın Eserlerinden Parçalar", **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar** (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yay. Ankara, s. 407-438.
- Marti Räsänen (1969), **Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkspachen**, Helsinki.
- Önal Kaya (2003), **Doğu Türk Yazı Dili Araştırmaları I, Kıl 'Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kıl Şerîf (XVII. yüzyıl)**, Bişkek.
- Povet de Courteille (1870), **Dictionnaire Turc-oriental**, Paris.
- Reşit Rahmeti Arat (1975), **Kutadgu Bilig, III İndeks**, (Haz. Kemal Eraslan, Nuri Yüce, Osman Fikri Sertkaya), İstanbul.
- Sir G. Clauson (1972), **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish**, Oxford.